

بسمه تعالی

کنوانسیون های جهانی محیط زیست

گردآورنده:

مرتضی پورمیرزای

۱۳۸۵/۱/۲۹

کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست‌محیطی

مقدمه

با توجه به رشد روزافزون آلودگی و تخریب محیط زیست و نیز بروز بحران‌های پی در پی زیست‌محیطی، دولت‌های مختلف از حدود چهار دهه قبل به طور جدی به تکاپو افتاده‌اند. به طوریکه تاکنون حدود ۲۸۰ معاهده و موافقت‌نامه بین‌المللی و منطقه‌ای در زمینه حفاظت محیط زیست و مسائل مرتبط با آن منعقد شده است که از این میان حدود ۷۰ کنوانسیون و پروتکل جنبه جهانی داشته و مابقی منطقه‌ای بوده است. عزم جهانی برای حفاظت محیط زیست با تشکیل اولین کنفرانس جهانی سازمان ملل متحد درباره انسان و محیط زیست معروف به کنوانسیون استکهلم در ۵ ژوئن ۱۹۷۲ در استکهلم سوئد جنبه عینی پیدا کرد، به طوریکه حقوق برخورداری انسان از محیط زیست سالم هم تراز با حقوق بشر شناخته شد. در ادامه و حدود ۲۰ سال بعد با تشکیل کنفرانس زمین در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برزیل (معروف به کنفرانس ریو) و تصویب بیانیه ریو در ۲۷ اصل، دستور کار ۲۱ و دو کنوانسیون مهم، فصل تازه‌ای در زمینه همکاری‌های بین‌المللی برای حفاظت محیط زیست گشوده شد. در این بخش، چکیده و خلاصه‌ای از اطلاعات کلی تعدادی از کنوانسیون‌ها و پروتکل‌هایی که در زمینه محیط زیست مورد پذیرش دولت جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته و سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان مرجع ملی، اجرای اکثر آنها را بر عهده دارد، جهت معرفی بیشتر درج گردیده است.

کنوانسیون رامسر

کنوانسیون مربوط به تالاب‌های مهم بین‌المللی به ویژه تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی (کنوانسیون تالاب‌ها) معروف به کنوانسیون رامسر در سال ۱۳۵۰ (دوم فوریه ۱۹۷۱) در شهر رامسر ایران با حضور ۱۸ کشور جهان مورد تصویب قرار گرفت. این کنوانسیون اولین معاهده نوین جهانی بین‌الدولی پیرامون حفاظت و بهره‌برداری منطقی از منابع طبیعی است و هم‌اکنون ۱۳۴ عضو رسمی را در سراسر دنیا شامل می‌شود.

کنوانسیون سائیس CITES

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانات و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی معروف به کنوانسیون CITES در سال ۱۳۵۲ (۱۹۷۳ میلادی) در ایالت واشنگتن آمریکا مورد تصویب قرار گرفت. هدف این معاهده، اطمینان از آن است که تجارت حیوانات وحشی و گونه‌های گیاهی ارزشمند و در خطر انقراض، بقای آن‌ها را دستخوش تهدید نکند. این کنوانسیون هم‌اکنون ۱۶۰ کشور را به عنوان عضو رسمی دارد.

شایان ذکر است با اجرای این کنوانسیون، تجارت حیوانات و گیاهان وحشی تبدیل به موضوع فرامرزی گردیده و هم‌اینک تعداد ۳۰/۰۰۰ گونه گیاهی و جانوری که چه به صورت زنده یا تولیدات و یا اجزاء آنها از قبیل کت و پالتوی پوست یا گیاهان خشک شده مورد تجارت قرار می‌گیرند در فهرست حفاظتی CITES ثبت شده‌اند و بر داد و ستد آنها نظارت می‌شود. گفتنی است که هیچ یک از گونه‌های تحت محافظت CITES از زمان به اجرا درآمدن این پیمان بر اثر تجارت معدون نگردیده و سالهاست که این معاهده در شمار مهمترین و پردامنه‌ترین پیمان‌نامه‌های بین‌المللی بوده است.

کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن

لایه محافظ ازن که زمین را از پرتوهای زیانبار خورشید (پرتوهای بنفش) محافظت می‌کند بر اثر بعضی از فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی انسان آسیب دیده و در نتیجه محیط زیست و همه موجودات در معرض خطر اشعه مذکور قرار می‌گیرند. از این روی، با توجه به ضرورت پیش‌بینی چاره و راهکارهایی برای پیشگیری از تخریب لایه ازن، در سال ۱۹۸۵ میلادی (۱۳۶۶ هجری شمسی) به دعوت سازمان ملل متحد، نمایندگان ۲۱ کشور جهان و کشورهای عضو جامعه اروپا در وین پایتخت اتریش، گرد هم آمدند و مفاد معاهده‌ای را که کنوانسیون وین نامیده شد تدوین کردند.

کنوانسیون بازل

این کنوانسیون درباره کنترل انتقالات برون مرزی مواد زاید زیان‌آور و دفع آنها در شهر بازل سوئیس در سال ۱۹۸۹ میلادی (۱۳۶۸) و به امضای ۳۵ کشور شرکت‌کننده رسید و تا سه سال بعد با پیوستن ۱۴۸ کشور به مرحله اجرایی درآمد.

کنوانسیون تهران

کنوانسیون منطقه‌ای زیست‌محیطی دریای خزر

با توجه به اهمیت زیست بوم دریای خزر و شرایط نامطلوب حاکم بر آن، کشورهای ساحلی این دریا با همکاری برنامه محیط زیست و سازمان ملل متحد (UNEP) اقداماتی را برای برقراری یک چارچوب مناسب حقوقی-قانونی جهت حفاظت از این دریا آغاز کردند. بدین لحاظ ایجاد «کنوانسیون منطقه‌ای

زیست‌محیطی دریای خزر، در دستور کار کشورهای منطقه‌ای قرار گرفت. برای تهیه متن سند این کنوانسیون هشت گردهمایی از سال ۱۹۹۵ با شرکت نمایندگان و کارشناسان ۵ کشور ساحلی دریای خزر و سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونپ تشکیل شد.

بر اساس مفاد آن کنوانسیون کشورهای ساحلی منطقه‌ای برای حفظ محیط زیست دریای خزر در زمینه جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی، جلوگیری از ورود، کنترل و از بین بردن گونه‌های مهاجم، موارد اضطراری زیست‌محیطی، حفاظت و نگهداری و احیاء و منابع زنده دریایی، مدیریت مناطق ساحلی، نوسازی سطح آب دریای خزر، ارزیابی زیست‌محیطی، پایش محیطی، تحقیق و توسعه تبدیل و دسترسی به اطلاعات و سایر موارد زیست‌محیطی در دریای خزر همکاری خواهد کرد. اداره دبیرخانه موقت این کنوانسیون تا نهای شدن مقرر دائمی آن به عهده محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP) در ژنو خواهد بود.

کنوانسیون تغییرات آب و هوا (UNFCCC)

کنوانسیون تغییرات آب و هوا با نام رسمی کنوانسیون ساختاری سازمان ملل درباره تغییرات اقلیم، یکی از مباحث مهم همایش زمین با اجلاس ریو در سال ۱۹۹۲ در خصوص محیط زیست و توسعه محسوب می‌شد. این کنوانسیون مشتمل بر یک مقدمه، ۲۶ ماده و ۲ ضمیمه در سال ۱۹۹۲ میلادی (۱۳۷۱ شمسی) در نیویورک منعقد شد.

بر اساس پیمان موردنظر، کشورهای عضو مسؤولیت‌های مشترک اما متمایز و متفاوت بر عهده دارند، زیرا که اگرچه تغییرات آب و هوا، موضوعی جهانی و مرتبط به همه کشورهای است ولی انتشار وسیع گازهای گلخانه‌ای بیشتر از جانب کشورهای توسعه یافته صنعتی بوده است و بنابراین، کشورهای مذکور باید در مقابله با تغییرات آب و هوا پیشگام باشند و مسؤولیت و سهم اصلی در پرداخت هزینه‌ها را به عهده گیرند. آنچه که در کنوانسیون به عنوان اساسی‌ترین الزام برای کشورهای توسعه یافته از اولویت برخوردار می‌باشد، عبارتست از اینکه سطح انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط آنها در دو دهه اول سده ۲۰۰۰ میلادی به سطح سال ۱۹۹۰ برگردانده و تثبیت شود. دیگر الزام این کشورها، تدارک منابع جدید مالی و تکنولوژی مکمل برای کشورهای در حال توسعه است. کشورهای در حال توسعه نیز در انجام وظایف عمومی با کشورهای توسعه یافته سهیم هستند که از جمله آنها می‌توان به تهیه گزارش‌های ملی و ارایه به کنوانسیون، تنظیم برنامه‌های ملی، همکاری در توسعه و انتقال فن‌آوری‌های سودمند، ارتقاء سطح آگاهی‌های عمومی و تحقیقات مربوط به تغییر آب و هوا اشاره نمود.

کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان

این کنوانسیون در ۱۹۷۲ در شهر پاریس مشتمل بر یک مقدمه و ۳۷ ماده به تصویب رسید. عمده‌ترین نکته مورد نظر این کنوانسیون آن است که ویرانی یا انهدام هر قسمت از میراث فرهنگی و طبیعی موجب فقر شدید میراث همه مال جهان می‌گردد و بایستی به عنوان میراث جهانی بشریت حفظ گردد. طبق مقدمه این کنوانسیون، برخی از میراث فرهنگی و طبیعی دارای مزایای استثنایی هستند که بایستی به عنوان

میراث جهانی بشریت حفظ کردند و برای نیل به آن بایستی جامعه بین‌المللی به صورت یک کنوانسیون که متضمن روش مؤثری جهت حمایت جمعی میراث فرهنگی و طبیعی دارای ارزش جهانی باشد، به کمک دولت‌ها بشتابند.

کنوانسیون تنوع زیستی

کنوانسیون تنوع زیستی (CBD) مانند کنوانسیون تغییرات آب و هوا، بخشی از روند کنفرانس سازمان ملل متحد در خصوص محیط زیست و توسعه به شمار می‌رود. این معاهده در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو امضاء و در سال ۱۹۹۳ لازم‌الاجرا گردید و هم‌اکنون ۱۸۴ عضو دارد. کنوانسیون مذکور بر مبنای ۳ هدف اصلی حفاظت از تنوع زیستی، بالا بردن ظرفیت کاربرد پایدار آن و سهم شدن عادلانه در منافع حاصل از استفاده ذخایر ژنتیکی تشکیل گردید. وظایفی که برای کشورهای عضو اهمیت دارد، عبارتند از: توسعه برنامه‌های ملی در خصوص حفاظت از تنوع زیستی، نظارت بر وضعیت تنوع زیستی و تهدیدهایی که برای آن وجود دارند، تعیین و تثبیت مناطق حفاظت شده برای یافتن و نگهداری از زیستگاه‌های تنوع زیستی، حفاظت از گونه‌های جانوری و گیاهی در زیستگاه‌های اصلی و یا زیستگاه‌های مصنوعی که برای آنها تعیین می‌شود. کشور ایران در خرداد ۱۳۷۵ رسماً به این کنوانسیون پیوست و نسبت به تعیین راهبردها و برنامه اقدام ملی در خصوص حفاظت از تنوع زیستی که جزء یکی از الزامات ناشی از پیوستن به این پیمان بود، اقدام نمود.

پروتکل کارتاها

پروتکل ایمنی زیستی (پروتکل کارتاها) در سال ۲۰۰۰ میلادی در مونترال کانادا به تصویب نمایندگان کشورهای عضو رسید. بر اساس موادی از کنوانسیون تنوع زیستی، کاربری سالم و بی‌خطر روش‌های فن‌آوری زیستی (بیوتکنولوژی) به نحوی که این روش‌ها و یا فرآیند آنها تأثیر زیانباری بر محیط زیست نداشته باشد، مورد تأکید قرار گرفته و از تعهدات کشورهای عضو شمرده شده است.

کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از دفع مواد

زائد و دیگر مواد

این کنوانسیون در سال ۱۹۷۲ (۱۳۵۱ شمسی) در یک مقدمه، ۲۲ ماده و ۳ پیوست در شهر لندن به امضاء نمایندگان تعدادی از کشورها رسید و دولت ایران در آلمان در ۱۳۷۵ شمسی با تصویب مجلس شورای اسلامی به آن پیوست. هدف از کنوانسیون مذکور، کنترل و جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از تخلیه و دفع مواد زائد و تشویق و حمایت از انعقاد قراردادها و توافقنامه‌های منطقه‌ای مکمل این کنوانسیون است.

کنوانسیون آلاینده‌های آلی پایدار (POPs)

مواد آلوده‌کننده آلی پایدار ترکیباتی با پایه کربنی هستند که در مقابل تجزیه نوری، شیمیایی و بیولوژیکی بسیار مقاوم هستند و از این‌رود در محیط زیست پایدارند و دامنه انتشار آنها نیز بسیار گسترده است. این مواد به سبب قابلیت انحلال بسیار کم در آب و بالا در چربی به تدریج در بافت چربی موجودات زنده و زنجیره غذایی آنها تجمع کرده و نهایتاً غلظت آنها به حد زیانباری شدید می‌شود. اثرات سوء این مواد بر سلامت جانداران و محیط زیست به اثبات رسیده تاکنون ۱۲ ماده شیمیایی بسیار سمی به عنوان آلاینده‌های آلی پایدار شناخته شده‌اند که همگی ترکیبات ارگانوکلره هستند و در سه دسته تقسیم شده‌اند که شامل سموم الدرین، دی‌اکسین و فوران‌ها و PCBها می‌باشند.

هدف از این پیمان حذف و یا کاهش آلوده‌کننده‌های آلی پایدار و ممنوع کردن تولید، مصرف، صادرات و واردات و فروش آنها، مساعدت و ترغیب کشورها به انجام اقدامات ملی و منطقه‌ای برای کاهش خطرات مواد مزبور، مساعدت به کشورها برای ایجاد صنایع پاکیزه به منظور جلوگیری و یا کاهش انتشار مواد مذکور، استفاده از جایگزین‌های مناسب، ترغیب کشورها به شناسایی منابع مواد آلوده‌کننده آلی پایدار و نابود کردن آنها.

کنوانسیون روتردام (PIC)

کنوانسیون گسترش تجارت جهانی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ توجه مجامع بین‌المللی و سازمان‌های دولتی و غیردولتی حفاظت محیط زیست در سراسر جهان را به خطرات تجارت و مصرف مواد شیمیایی بالقوه خطرناک از جمله سموم شیمیایی دفع آفات نباتی معطوف کرد. به دنبال افزایش نگرانی‌ها و به منظور کاهش خطرات مواد مذکور، برقراری کد بین‌المللی نحوه توزیع و مصرف سموم در بیست و سومین اجلاس کنفرانس عمومی سازمان خواربار و کشاورزی جهانی (FAO) در نوامبر ۱۹۸۵ در رم به تصویب رسید. در سال ۱۹۸۷ برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد در لندن راهکارهای تبادل اطلاعات درباره تجارت مواد شیمیایی را ارائه کرد.

هدف این پیمان عبارتست از تقسیم و تلاش برای همکاری میان کشورهای عضو در تجارت بین‌المللی مواد شیمیایی خاص به منظور حفظ سلامت انسان‌ها و محیط زیست از خطرهای بالقوه مواد مزبور و نیز تشریح مساعی در استفاده صحیح زیست‌محیطی از آنها از طریق تسهیل تبادل اطلاعات درباره مواد شیمیایی و خواص آنها و تهیه فرآیند تصمیم‌گیری ملی برای صادرات و واردات مواد مورد نظر.

کنوانسیون بیابان‌زدایی

بیابان‌زدایی، تخریب سرزمین در مناطق خشک، نیمه خشک و خشک نیمه مرطوب ناشی از عوامل مختلف از جمله تغییرات آب و هوا و فعالیت‌های انسانی می‌باشد. مناطق خشک، نیمه خشک، نیمه مرطوب جمعاً

بخش قابل توجهی از وسعت اراضی کره زمین را تشکیل داده و سکونت‌گاه و منبع معیشت بخش بزرگی از جمعیت می‌باشند. بیابانزایی و خشکسالی، مسائلی در مقیاس جهانی می‌باشند که تمایل نواحی دنیا را تحت تأثیر قرار می‌دهند و اقدام مشترک جامعه بین‌المللی برای بیابان‌زدایی و یا کاهش اثرات خشکسالی ضروری می‌باشد. پدیده بیابانزایی از واکنش متقابل و پیچیده عوامل فیزیکی، زیست‌شناسی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی می‌باشد. طبق آمار و ارقام در میان کشورهایی که خشکسالی و بیابانزایی را تجربه کرده‌اند این آمار در آفریقا تأسف بار می‌باشد.

هدف از این کنوانسیون بیابان‌زدایی و کاهش اثرات خشکسالی در کشورهایی است که به‌طور جدی با خشکسالی و بیابانزایی به خصوص در آفریقا مواجه هستند، از طریق اقدام مؤثر در تمام سطوح، با حمایت همکاری‌های بین‌المللی و ترتیبات مشارکت در چارچوب یک رویه جامع همسو با دستورکار (۲۱) و به منظور کمک به دستاوردهایی توسعه پایدار در مناطق آسیب دیده صورت می‌گیرد.

کنوانسیون منطقه‌ای کویت جهت همکاری درباره حمایت و توسعه محیط زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی

این یک کنوانسیون منطقه‌ای می‌باشد که بین دولت‌های بحرین، جمهوری اسلامی ایران، عراق، کویت، عمان، قطر، عربستان و امارات متحد عربی به امضاء رسیده است. آلودگی محیط زیست دریایی منطقه مشترک بین کشورهای مذکور توسط نفت و یا سایر مواد مضر و یا سمی ناشی از فعالیت‌های انسان در خشکی و یا در دریا به خصوص از طریق تخلیه بی‌رویه و بدون نظارت این مواد و ایجاد خطر روزافزون برای حیات دریایی و شیلات و سلامت انسان و استفاده‌های تفریحی از سواحل و سایر تسهیلات رفاهی می‌نماید. توسعه باید به نحوی صورت گیرد که حتی‌الامکان منابع دریایی و تأسیسات و وسایل رفاهی سواحل حفظ شود و این توسعه به محیط زیست دریایی لطمه وارد نسازد و همچنین سلامت انسان را به خطر نیندازد.

منابع

Irdoe.org

۱. سایت سازمان محیط زیست